

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

Irene Cerezo Gómez

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2014-15

DNI de l'alumne: 43176503Y

Treball tutelat per Josep Vidal Conti

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears

L'autor autoritza l'accés públic a aquest Treball de Fi de Grau.

Paraules claus del treball:

Inclusió, Educació Física, discapacitat motriu.

Resum.- El present treball es centra en la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu a l'àrea d'Educació Física. Es parteix de la conceptualització del terme "inclusió", concretant-lo a l'àrea d'Educació Física, revisant les aportacions teòriques sobre els factors i mecanismes que intervenen i les necessitats d'adaptació de l'Educació Física amb alumnat amb discapacitat motriu. Com a aproximació a la realitat es presenta l'observació de dues sessions a l'àrea d'Educació Física on a cada una d'elles trobem un alumne amb discapacitat motriu de diferents centres escolars: un d'ells situat al centre urbà de Palma i l'altre a la part forana de Mallorca. Posteriorment trobem els resultats i les propostes de millores de les dues sessions pràctiques observades amb la finalitat d'aconseguir la participació òptima de tot l'alumnat en aquesta àrea.

Abstract.- The current task is focus on the participation of students with motor disabilities in the area of Physical Education. It starts from conceptualising the so-called term "inclusion" in the field of Physical Education and taking into account theoretical aspects as both factors and mechanisms that intercede in the adjustment of students' needs with motor difficulties in the area of Physical Education. Therefore, in order to as an approximation of reality, it is presented the observation of two Physical Education sessions where in each of them, we can find one student with motor disabilities. The sessions are performed in different schools; one located in the city centre and the other, in the county side of Mallorca. Afterwards, we can find the results and the proposals of the improvements during the two observed practical sessions with the purpose to achieve the ideal participation of all students within this ambit.

Paraules clau.- Inclusió, Educació Física, discapacitat motriu.

Key words.- Inclusion, Physical Education, motor disability

1. Justificació.....	5
2. Marc teòric.....	6
2.1 Conceptualització de la inclusió educativa.....	6
2.2 La inclusió a l'àrea d'Educació Física.....	8
2.2.1. Mecanismes i factors en l'ensenyament i aprenentatge de l'Educació Física.....	9
2.2.2. L'adaptació de l'àrea d'Educació Física.....	12
2.3 L'alumnat amb discapacitat motriu a l'àrea d'Educació Física.....	15
2.3.1 Definició, característiques i necessitats.....	15
2.3.2 Orientacions didàctiques en educació física per l'alumnat amb discapacitat motriu.....	21
3. Objectius.....	26
4. Metodologia.....	26
5. Anàlisi dels resultats i propostes de millora.....	28
5.1 Resultat de l'observació de la sessió amb l'Alumne A.....	28
5.1.1 Característiques de l'Alumne A.....	28
5.1.2 Punts forts i punts a millorar de la sessió.....	29
5.1.3 Sessió alternativa.....	32
5.2 Resultat de l'observació de la sessió amb l'Alumne B.....	33
5.2.1 Característiques de l'Alumne B.....	33
5.2.2 Punts forts i punts a millorar de la sessió.....	34
5.2.3 Sessió alternativa.....	38
6. Conclusions.....	39
7. Bibliografia.....	41
8. Annexos.....	42

1. Justificació

Actualment el sistema educatiu s'ha d'enfrontar a diversos obstacles per tal d'aconseguir la inclusió als centres escolars. Tal i com assenyala Mendoza (2009) segons Arnaiz (1997):

A Espanya s'està realitzant un gran esforç per canviar els models d'atenció a la diversitat i l'educació en general, però es necessita encara tot un treball de formació, reflexió, etc. dirigit a canviar el pensament del professorat, i també, canviar, millorar i modificar el plantejament organitzatiu dels centres a la vegada que les estratègies utilitzades a les aules, ja que l'atenció a la diversitat és una tasca complexa que exigeix un gran esforç per part del professor tutor, i tot un treball de coordinació i col·laboració entre els diferents professionals que donen suport al professor tutor (professor de pedagogia terapèutica, logopeda, membre de l'equip psicopedagògic, pares, etc.) (p.44).

Per aquesta raó, el que es pretén amb aquest treball és conscienciar sobre la situació real avui en dia i realitzar una passa endavant per tal de demostrar com sí és possible una realitat fomentada en la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu en l'àrea d'Educació Física.

Per tal de que l'alumnat amb discapacitat motriu sigui totalment partícip en aquesta àrea, és necessari conèixer els principis que regeixen la inclusió, els factors i mecanismes per incloure a tot l'alumnat en les sessions i aprofundir en les característiques de l'alumnat amb discapacitat motriu per tal de plantejar les orientacions didàctiques requerides en funció de les seves necessitats.

Així, el que pretenc també en aquest treball és la millora de la meva formació envers l'Educació Física i la discapacitat motriu per tal d'adquirir coneixements tant teòrics com pràctics per a la meva futura docència, ja que com indica Mendoza (2009) "No obstant, la complexitat i la magnificència de dits problemes, aquests no han de suposar una dificultat en les bones tasques dels futurs professionals, ja que amb la formació adequada han de

lluitar per aconseguir superar els obstacles actuals, en un intent més per fer realitat el somni de la inclusió educativa”.

Per tant, la finalitat del treball serà tocar de primera mà diferents experiències amb alumnat amb discapacitat motriu, per tal d'analitzar la seva situació en les sessions de l'àrea d'Educació Física i proposar millores per aconseguir que la seva participació i el seu aprenentatge siguin òptims.

2. Marc teòric

2.1 Conceptualització de la inclusió educativa

Avui en dia el sistema educatiu té per objectiu oferir una educació de qualitat. Per aconseguir-ho no es pot deixar de costat l'educació inclusiva. En la conceptualització de l'educació inclusiva incideixen autors com Booth i Ainscow (2002) en el seu treball “Index for Inclusion” (traduït per la Oficina Regional de Educació de la UNESCO) on fan referència que la inclusió com un conjunt de processos orientats a identificar i eliminar o minimitzar les barreres que limiten l'aprenentatge i la participació de tot l'alumnat, i així, maximitzar els recursos que donen suport a ambdós processos.

Seguint aquesta línia podem esmentar que la inclusió té un paper molt important tant en la societat en general com en l'àmbit educatiu, com diu Cumellas i Estrany (2006) “ La inclusió ha de ser entesa en context d'un marc extens de política social i no només dins un marc escolar” (p.14).

Per ampliar la idea d'inclusió a l'educació, cal destacar el que indica Ríos (2009) citant diferents autors (Ballard, 1997; Barton, 1997; Booth, 1998; Stainback, S., Stainback, W. Y Jackson, 1999; Ainscow, 2001; Parrilla, 2002; Arnaiz, 2003; Puigdemívol, 2004):

L'escola inclusiva és un mode de concebre l'educació i la funció social del centre escolar, des d'un plantejament comunitari, que du implícit la seva transformació i la del seu context per adequar i millorar la resposta educativa a la diversitat, reconeixent-la i no assimilant-la. Així, tot l'alumnat té el mateix dret a accedir a un currículum culturalment valorat i compartit amb els companys de la mateixa edat, oposant-se a qualsevol forma de segregació. D'aquesta manera, una escola per a tots i totes és una

escola on tots i totes tenen cabuda indistintament de les seves característiques, dificultats i ritmes en el seu procés d'aprenentatge, partint de la premissa que qualsevol alumne és educable en un entorn ordinari, responent no només a les necessitats educatives d'alguns alumnes, sinó a les de tot l'alumnat, sense cap discriminació. Ens estam referint a l'escola inclusiva associada a una educació de qualitat sense excepcions, i una filosofia que contempla l'escola com a motor de canvi social i d'actituds, basada en la igualtat i la democràcia, on la diversitat és un valor en auge que cohesiona al grup i ofereix majors possibilitats d'aprenentatge (p.83-84).

Per tant, cal destacar que l'escola inclusiva és aquella que no presenta requisits d'entrada ni mecanismes de selecció o de discriminació, per tal de fer efectius els drets a l'educació en contextos d'igualtat d'oportunitats i de participació.

Així, tot l'alumnat es beneficia d'un procés d'aprenentatge adaptat a les seves necessitats, independentment de les característiques i peculiaritats de cada alumne, ja que el fet de que cada alumne presenti unes necessitats diferents enriqueix la diversitat dins el mateix grup de classe.

Aquesta heterogeneïtat en l'alumnat és un dels factors més importants a l'escola inclusiva, ja que permet experimentar una educació amb diferències socials, culturals, conductuals i en el procés d'ensenyament – aprenentatge, fet que suposa un repte pel professorat, ja que ha de potenciar aquestes diferències minimitzant les barreres que limiten l'aprenentatge i oferint totes les possibilitats a l'alumnat per tal de crear una filosofia inclusiva.

Per aprofundir més sobre el concepte d'inclusió educativa, una escola per a tots, es pot fer referència al que assenyala Cumellas i Estrany (2006) sobre la “Conferència Mundial sobre Necessitats Educatives Especials: Accés i Qualitat” celebrada l'any 1994 i coneguda com la Declaració de Salamanca, on es va comptar amb la participació de 92 països i 25 organitzacions internacionals i es “va prendre el compromís d'una Educació per a Tots: les escoles han d'acollir a tots els nins i nines independentment de les seves condicions físiques, intel·lectuals, socials, emocionals, lingüístiques o altres” (p.13-14).

Per concloure la conceptualització de la inclusió cal destacar els objectius que pretén (Cumellas i Estrany, 2006):

- a) Tots els estudiants han d'estar inclosos en les escoles i aules sense diferències, tenint en compte les seves necessitats i possibilitats, adaptant el currículum el

que sigui necessari per possibilitar l'aprenentatge.

- b) Facilitar autonomia, independència, eliminant barreres socials (actituds negatives que no accepten el seu ritme de moviment, físic, mobilització...) i arquitectòniques dins i fora de l'àmbit escolar (escales, aceres sense rampes, portes estretes, lavabo estret i sense suport, interruptors, prestatges, aixelles que no es troben a l'altura adequada, terreny lliscant...)
- c) Fer que les persones amb discapacitat participin en la vida quotidiana en tots els sentits (p.14).

2.2 La inclusió a l'àrea d'Educació Física

Durant els darrers anys les polítiques de reconeixement de la discapacitat a nivell nacional i internacional han avançat considerablement, així es reflexa a nivell normatiu e institucional. Aquest avanç també s'ha donat en les polítiques d'inclusió social que fan referència a les activitats esportives i recreatives, així es recull al document "Instrumento de Ratificación de la Convención sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad, hecho en Nueva York el 13 de diciembre de 2006", aprovat per l'Estat espanyol en 2008 (BOE, 2008), on s'assenyala textualment: "Las personas con discapacidad no queden excluidas del sistema general de educación por motivos de discapacidad, y que los niños y las niñas con discapacidad no queden excluidos de la enseñanza primaria gratuita y obligatoria ni de la enseñanza secundaria por motivos de discapacidad;" (art.24)

Aquest document també fa referència a les mesures que deuen adoptar els estats en relació a les activitats esportives al sistema educatiu que diu: "Asegurar que los niños y las niñas con discapacidad tengan igual acceso con los demás niños y niñas a la participación en actividades lúdicas, recreativas, de esparcimiento y deportivas, incluidas las que se realicen dentro del sistema escolar; (art.30)".

Partint d'aquesta idea, cal assenyalar, que per tal d'assegurar que tots els nins i nines amb discapacitat tinguin el mateix accés, s'ha desenvolupat al nostre país diferents normatives en educació que contempen l'atenció a la diversitat i la igualtat d'oportunitats en educació.

Però el fet és que avui en dia encara l'educació té un repte per davant i no sempre es donen les condicions i mitjans suficients i necessaris, segons Mendoza (2009) menciona que “Els majors obstacles i dificultats que assenyalen els docents per l'aplicació de la inclusió al·ludeix a la manca de recursos materials i personals, a la heterogeneïtat dels alumnes als grups de classe i a la falta de preparació per a l'atenció a la diversitat, provocant tot ell un ample malestar entre el professorat” (p.44).

Aquest fet provoca que la inclusió a l'àrea d'Educació Física es doni de forma desigual en funció de la sensibilització i implicació dels propis centres escolars i professorat. D'aquesta manera Mendoza (2009) ens descriu aquesta situació citant a Ríos (2003) la qual manifesta que “l'escola ordinària concep l'educació com a destinada a l'alumne mitjà pel que molts alumnes es queden sense la deguda atenció per la rigidesa de l'organització, dels espais i dels temps” (p.45).

2.2.1 Mecanismes i factors en l'ensenyament i aprenentatge de l'educació física

Pel que fa a l'alumnat amb discapacitat a l'Àrea d'Educació Física, és necessari que el centre escolar prengui determinades decisions en la seva planificació amb l'objectiu de que tot l'alumnat pugui accedir als aprenentatges i beneficis d'aquesta àrea, per això, és necessari revisar els objectius i ajustar-los per facilitar la inclusió de tot l'alumnat.

Per tant, en la planificació cal tenir en compte els processos d'ensenyament i aprenentatge motor i les variables que intervenen, i d'aquesta forma poder comprendre l'adaptació necessària per l'alumnat amb discapacitat.

En relació als mecanismes i factors que intervenen en el procés d'ensenyament i aprenentatge motor Ríos (2009) recull les aportacions de Granda (1998) i assenjala que “En el moment en que un alumne o alumna realitza un aprenentatge d'una nova habilitat motriu, es dona la posada en marxa dels següents processos: l'atenció, la recepció sensorial, la percepció, la memòria, la presa de decisions, l'organització i la programació, els processos generadors de la resposta motora i del control i la regulació” (p.317).

En aquests processos intervenen diferents mecanismes com el sensorial perceptiu, el mecanisme de presa de decisions i el mecanisme d'execució. Per tant segons la discapacitat

que presenti l'alumnat es veu més afectat un mecanisme o un altre. En el cas de l'alumnat amb discapacitat motriu, si no té altra discapacitat associada, el mecanisme afectat és el d'execució i control, per tant, serà en aquest on es facilitarà una millora de l'execució dels moviments necessaris.

A més dels aspectes motors cal assenyalar altres variables que intervenen i que també són decisives en l'Educació Física a l'etapa d'Educació Primària. Aquestes variables fan referència tant a la didàctica com a la metodologia.

En aquest sentit, Ríos (2009) considera les aportacions de Granda (1988) en relació a les variables a tenir en compte en el procés didàctic i en la metodologia:

“Anem a distingir, en primer lloc, el procés pròpiament didàctic, és a dir: el clima relacional; si les tasques són significatives, la facilitació de l'exploració i descobriment que el discent pot realitzar; el respecte a les diferències; que l'error sigui permès; la comunicació adequada de la informació; la incidència en l'autoestima del nin i la nina; la motivació cap a l'observació i l'avaluació i el reclam cap a l'experiència anterior.

També podem distingir entre la varietat metodològica, l'ambient on té lloc la pràctica, les intencions del docent i del discent, els factors facilitadors de l'aprenentatge (atenció, qualitat i duració), les diverses maneres de transmetre la informació, les estratègies a desenvolupar, la distribució de la pràctica, el coneixement de resultats, la importància dels processos de retenció i transferència, i finalment, la necessitat de motivar la capacitat intel·lectual de l'alumne o l'alumna” (p. 318).

Aquest elements assenyalats ens poden servir per planificar i programar la pràctica de l'Educació Física amb tot l'alumnat, però cal considerar també aquells aspectes que fan referència al propi alumne/a amb discapacitat, com són els aspectes expressius, comunicatius, afectius, relacionals, emocionals i motivacionals.

Ríos (2009) basant-se en les aportacions de Ruiz Pérez (1994c) assenyala els següents factors a tenir en compte:

- **L'ambient emocional i motivacional:** consisteix amb l'autoimatge i autoconcepte de l'alumnat amb discapacitat, que es configurarà a través de l'experiència d'èxits i

fracassos. Per això cal un ambient positiu i constructiu per afavorir un autoconcepte i una motivació per avançar en l'aprenentatge motriu.

En relació a aquest Ríos (2009) assenyala quatre formes distintes de reacció de l'alumnat (Tedford y Surey, 1981, citades per Ruiz Pérez, 1994c):

- “La negació de les seves pròpies habilitats, creient que sempre necessitarà ajuda en dites situacions i, per tant, sucumbint front l'activitat.
  - No acceptar les seves pròpies limitacions, imposant-se objectius fora del seu abast, provocant un espiral de frustració.
  - Acceptar les pròpies limitacions i els suports necessaris per superar-les.
  - Ajustar els objectius a les seves pròpies possibilitats, amb la intenció de progressar paulatinament encara que els resultats siguin inestables” (p.322).
- **Expectatives sobre la capacitat d'aprenentatge:** les expectatives han d'estar ajustades a les possibilitats i capacitats de l'alumnat que presenta discapacitat per poder avançar en el procés d'aprenentatge.
  - **El context de pràctica com afavoridor de l'aprenentatge motor:** fa referència a la importància del context en el procés d'aprenentatge de l'alumnat, per això s'ha de donar la interacció de l'alumne/a amb el seu entorn personal, familiar i escolar.

Ríos (2009) assenyala que els contextos de pràctica han de ser rics tant en informacions com en experiències d'èxit:

- “Afavorint l'ajuda i l'atenció individualitzada
- Assegurant el temps de pràctica, que ha de ser ajustat al ritme d'aprenentatge.
- Adaptant els materials
- Analitzant les tasques en funció de les característiques individuals, la seva dificultat objectiva i les condicions ambientals de la situació d'aprenentatge.
- Tendint a un enriquiment progressiu del repertori de respostes motrius” (p.323).

○ **El paper de les retroalimentacions externes en l'adquisició motriu.**

Les retroalimentacions del professorat durant la pràctica motriu juguen un paper molt important en l'aprenentatge de l'alumnat amb discapacitat, ja que és el punt de partida del seu desig d'aprendre i millorar.

A més a més, tal i com assenyala Ríos (2009):

El fet de disposar d'un entorn sense barreres arquitectòniques i de comunicació, sumat a l'adaptació dels materials, a les pròtesis i les ajudes tècniques (com per exemple cadires de rodes adaptades a cada lesió, licornis, entre d'altres) que permetin millorar la relació amb l'entorn general, indubtablement facilitarà una vida més autònoma i una actitud més predisposada a desenvolupar la pròpia competència motriu (p.324).

2.2.2 L'adaptació de l'àrea d'Educació Física

Tots aquests factors anomenats a l'apartat anterior ens han de permetre plantejar els objectius a les sessions d'Educació Física segons les possibilitats i necessitats de l'alumnat, motivant al propi alumne i afavorint l'esforç més que el resultat, fet que implica la necessitat d'adaptació de les activitats a l'àrea d'Educació Física.

Moltes són les definicions conceptuals sobre l'activitat física adaptada a nivell general i en l'àmbit de l'educació. Entenent que l'Educació Física es dona en un context d'escola inclusiva, oberta a la diversitat i compensadora de desigualtats, requereix una adaptació progressiva del currículum, i en cas necessari, arribar a les adaptacions del currículum individual. Dins aquesta concepció, Ríos (2009) cita l'aportació de Toro y Zarco (1998):

Quan es parla d'Educació Física Adaptada ens estem referint, per tant, a un procés d'actuació docent, en el que s'ha de planificar i actuar de tal manera que s'aconsegueixi donar resposta a aquelles necessitats d'aprenentatge de l'alumnat.

Serà en funció de dites necessitats que el professor haurà de dur a terme una programació de treball en la que es contempli el tipus d'adaptació requerida, la qual podrà anar dirigida, bé als objectius, continguts, metodologia i avaluació (elements d'accés al currículum), bé a aspectes com el tipus de relacions personals, organització d'espais i temps, mobiliari i recursos, etc. (elements personals i materials). Es tracta,

d'un nivell d'individualització de l'ensenyament que contempli la necessitat de l'alumnat de cara al seu progrés (p. 327).

Sobre el procés d'adaptació de les activitats motrius per l'alumnat que presenta discapacitat, cal considerar l'aportació de Ríos (2009) que planteja tres fases: la informació com a punt de partida, l'anàlisi de la tasca i l'adaptació de la tasca i seguiment.

En relació a la informació de l'alumnat que cal considerar per l'adaptació, aquesta ha de ser el més ample possible i des d'un enfocament interdisciplinari. És cert que una mateixa discapacitat pot presentar una gran varietat de necessitats educatives, i també hi ha molts d'aspectes personals que poden ser determinats en el seu aprenentatge.

Ríos (2009) assenyala una sèrie de variables que són determinats per l'obtenció d'informació sobre l'alumnat, com el context socioeducatiu i familiar, la independència i autoconfiança, l'actitud davant el dèficit, la integració en el grup i les relacions socials, l'origen del dèficit, la presència de plurideficiència, el ritme de la patologia, les alteracions del desenvolupament motor i perceptiu motriu, absència o presència d'estimulació precoç i les ajudes tècniques.

També s'inclou, per una banda, l'anàlisi de les característiques físic-anatòmiques, l'anàlisi de les característiques motrius que valorin les capacitats perceptiu-motriu, les habilitats motrius bàsiques i les capacitats físiques bàsiques. Per altra banda, l'anàlisi de la capacitat de comprensió dels conceptes, actituds, valors i normes, de relacions amb els iguals i adults, de l'aprenentatge, el ritme i elements instrumentals de suport i dels aspectes comunicatius i emocionals.

Una vegada analitzada la tasca tenint en compte la informació de l'alumnat, en la fase d'adaptació de la tasca i el seu seguiment, cal adaptar aquestes a les necessitats educatives especials detectades i analitzades en estreta relació amb les característiques de cada individu adequant-les a cada cas. És necessari que el professorat intervingui en les adaptacions metodològiques, de l'entorn i material i de la tasca a realitzar.

Ríos (2009) cita algunes de les adaptacions metodològiques de caràcter general (CNREE, 1992):

- Normalitzar els sistemes de comunicació a l'aula, per facilitar la comunicació amb els alumnes amb necessitats educatives especials.

- Adequar el llenguatge al nivell de comprensió dels alumnes (oral, escrit, visual, gestual) potenciant els diversos canals.
- Cercar activitats alternatives per donar resposta a les necessitats educatives de tots i totes.
- Definir criteris per a l'elecció de tècniques i estratègies d'ensenyament que donin una resposta normalitzada i efectiva a les necessitats educatives especials, sent útils per a tot l'alumnat.
- Potenciar l'ús de tècniques i estratègies que facilitin l'experiència directa, la reflexió i l'expressió.
- Desenvolupar estratègies d'aprenentatge transversal per a tots i totes.
- Fer servir estratègies i activitats motivadores i que amplii els interessos de l'alumnat.
- Utilitzar un repertori ampli de reforç i estratègies de focalització atencional (de lo global a lo analític, de lo concret a l'abstracte..)
- Fomentar l'autoaprenentatge: aprenentatge autònom a través d'una major individualització i creativitat a les tasques motrius.
- Potenciar grups d'ensenyament cooperatiu (p.333-334).

Pel que fa a les adaptacions de l'entorn i el material, Ríos (2009) proposa la plantejada per Ruiz Sánchez (1994) que assenyala que per a l'adaptació del material, aquest ha de ser potenciador de la mobilitat, informatiu, manipulable, motivador i protector. Mentre que pel que fa a l'adaptació de les instal·lacions, aquestes han de ser sense barreres arquitectòniques, supressió d'obstacles, superfície antilliscant, superfície no abrasiva, espais ben delimitats i evitar pendents molt pronunciades.

En referència a l'adaptació de les tasques Ríos (2009) cita els criteris del *Centro nacional de Recursos de Educación Especial* (1992) que es tindran en compte per a l'adaptació de les tasques:

- Dissenyar activitats amb varis graus de dificultat i nivells d'execució.
- Intentar dissenyar activitats distintes per treballar un mateix contingut.
- Proposar activitats que facilitin diferents possibilitats d'execució i expressió.
- Equilibrar el disseny d'activitats de gran grup i petit grup (a més de les individuals).
- Proposar activitats de lliure elecció.

- Recollir en la programació de l'aula el tipus d'activitat a realitzar.
- Incloure activitats que suposin un cert repte assumible a l'alumne o alumna, assegurant una participació activa i efectiva (p.335).

2.3 L' alumnat amb discapacitat motriu a l'àrea d'educació física

2.3.1 Definició, característiques i necessitats

Es pot definir l'alumnat amb discapacitat motriu segons recull López (1997, p.15) citant a Martín-Caro (1990) com :

Nin deficient motriu és tot aquell que presenta de manera transitòria o permanent alguna alteració en el seu aparell motor, degut a un deficient funcionament en el sistema ossi-articular, muscular i/o nerviós, que en graus variables limita alguna de les activitats que poden realitzar la resta dels nins i nines de la seva mateixa edat (p.15).

Analizant aquesta definició podem destacar que es refereix a nins i nines amb lesions motrius transitòries o permanents, per tant, la discapacitat motriu no només inclou les deficiències permanents, sinó que ens podem trobar que per diverses causes, accidents o malalties, les lesions puguin ser temporals i implicarà la necessitat d'incloure aquest aspecte delimitant i adequat el nivell d'exigència a l' Educació Física.

Aquesta definició també ens assenyala els diferents tipus de sistemes que poden ser afectats, essent un o varis i amb diferents graus, per tant l'alumne i l'alumna que presenta una discapacitat motriu pot ser totalment diferent d'un altre/a que presenti la mateixa dificultat, i per això, cada alumne/a presenta necessitats diferenciades.

Per aquesta raó és important l'adaptació a cada un d'ells com diu López (1997) "És important de cara a la feina escolar observar, no tant el grau de deficiència que presenta, si no fer èmfasi en l'aprofitament de la quantitat i qualitat de moviment que conserva i els tipus d'execució que es capaç de realitzar" (p.15).

Segons l'aportació de Cumellas i Estrany (2006) trobem diferents tipus de discapacitats motrius:

Espina bífida

És un grup de malformacions congènites del sistema nerviós central. La característica principal és el tancament d'un o varis arcs vertebrals posteriors.

La deformació de la medul·la i les arrels raquídies seran responsables de les deficiències neurològiques.

Tipus:

- Espina bífida oculta: freqüent i sense complicacions.
- Espina bífida quística: evident al néixer, ja que es pot veure un quist fora del canal raquidi provocant una hèrnia de les meninges a través del defecte ossi.
  - Meningocele: és la més greu, ja que existeix una hernia en les meninges blanques.
  - Mielomeningocele: greu perquè queden afectats varis arcs vertebrals.

Dificultats associades

- Pèrdua de sensibilitat
- Dificultats d'esfínters i genitals
- Dificultats motrius
- Hidrocefàlia

Aspectes socioafectius

Generalment, degut a les dificultats que es troben en el seu entorn, a la manca de suport i de recursos, tenen molts de problemes socioafectius.

Traumatisme crani – encefàlic

Causa

Cop en el crani amb pèrdua de la consciència, quedant-se la persona en coma

Conseqüències

Depenent de la zona del cervell afectada, i de la duració d'anòxia cerebral, pot originar una discapacitat física, intel·lectual o sensorials, o vàries a la vegada.

Paràlisi cerebral

Trastorn permanent, invariable, amb afecció dels teixits del cervell via de desenvolupament. La persona tindrà dificultats posturals, motrius i pot associar-se a dificultats del llenguatge. Normalment tenen intel·ligència normal.

Característiques:

- Trastorns motors.
- Reflexos anòmals
- To muscular desequilibrat
- Coordinació vacil·lant
- Problemes sensorials

Segons la repercussió:

- Espasticitat: hipertonia major del to muscular. Encongiment exagerat de la resta de músculs afectats. Problemes de postura. Moviments amb contracció violenta.
- Atetosis: moviments permanents i involuntaris. Algunes vegades els gests són lents i rítmics i altres ràpids. Molts moviments inútils i falta de control del cap.
- Atàxia: dificultats en la coordinació, equilibri provocant moltes caigudes. Sentit kinestèsic molt sensible provocant més problemes de coordinació.

Segons el grau d'afectació

- Paraplegia: afectades les extremitats inferiors.
- Tetraplegia: afectades les extremitats superiors i inferiors.
- Diplegia: afectades extremitats inferiors i les superiors lleument.
- Hemiplegia: afectats dos membres d'un sol costat.
- Triplegia: afectades les cames i un sol braç.
- Monoplegia: afectat un sol membre.

Distròfia muscular

És una afecció neuromuscular. També s'anomena miopatia.

Tipus:

- Distròfia muscular recessiva autosòmica. Tipus escapular Erb.
- Distròfia muscular facial escapulohumeral.
- Distròfia ocular i oculofaríngea.
- Distròfia muscular amb herència recessiva, relacionada amb el cromosoma X.
  - Infermetat de Becker: es benigna i d'evolució lenta.
  - Infermetat de Duchenne: és la més greu, hereditària (al·lots portadores i al·lots afectats), i té una progressió ràpida. Degeneració i debilitament progressiu de tots els grups musculars, fins la mort precoç. Té dificultats per caminar, córrer, botar, dificultats en l'equilibri amb freqüents caigudes, debilitament muscular. El coeficient intel·lectual és inferior al normal, un 85%. Entre els 10 i 11 anys haurà d'anar en cadira de rodes.
  - Ataxia de Friedreich: és una infermetat hereditària poc comú que afecta als músculs i al cor. Els símptomes comencen a aparèixer normalment entre els 5 i 15 anys amb dificultats per caminar que evoluciona de forma progressiva cap al deteriorament de braços, i després, el tronc.

Artritis crònica juvenil

És una afecció inflamatòria del teixit connectiu amb predomini articular que va evolucionant progressivament cap a una extensió general i simètrica.

Causes:

Origen desconegut que apareix abans dels 16 anys.

Orientacions:

- Exercicis de flexibilitat.
- Exercicis de força i resistència muscular, evitant sobrecarregar les articulacions afectades.
- Exercicis isomètrics pels músculs de les mans.

Lesió medul·lar

És una lesió irreversible de la columna i medul·la espinal per malformació congènita, infermetats o traumatismes.

Segons el grau d'afecció:

- Paraplègics: lesió a nivell dorsal o lumbar. Paràlisis dels membres inferiors i eventualment certs músculs del tronc.
- Tetraplègics: lesió de la medul·la cervical. Paràlisis dels membres superiors i del tronc.

Dificultats associades:

- Trastorns de sensibilitat.
- Trastorns tròfics.
- Alteracions urinàries i d'esfínters.

Causes:

Afecta sobretot a joves del sexe masculí i la causa principal són els accidents de tràfic. També, i en un nombre més reduït, l'origen pot ser degut a accidents laborals, esportius, domèstics, o per infecció, tumor o malformació congènita (espina bífida).

Orientacions:

- Durant l'activitat física, es molt millor utilitzar cadira de rodes per realitzar desplaçaments.
- Important reforçar els músculs (exercicis dirigits a un grup muscular en particular, que permeti l'aprenentatge d'un moviment i l'enfortiment d'alguns músculs), desenvolupar els músculs respiratoris, millorar la flexibilitat de caixa toràcica.

Amputacions

És la pèrdua total o parcial d'una extremitat.

Causes:

Congènita, traumàtica, vascular, o per un tumor.

Orientacions:

Generalment, aquestes persones utilitzen una pròtesis i no van en cadira de rodes, encara que hi poden anar si ho troben molt més beneficiós i pràctic en la seva vida diària, per exemple, per realitzar alguna activitat física adaptada (p.20-24).

Tenint en compte els diferents tipus de discapacitat motriu, l'alumnat pot presentar diferents dificultats i necessitats, les quals s'han de tractar de forma individual segons les característiques de cada infant.

Destaquem les diferents necessitats i dificultats que pot presentar l'alumnat amb discapacitat motriu descrites per Ríos (2009):

- En general, presentaran dificultats en funció de la localització de les seqüeles, degudes als efectes causats per les parts corporals afectades i/o paralitzades total o parcialment, així com les derivades d'amputacions o malformacions congènites.
- Necessitat de pràctica física continuada i del control del pes corporal, evitant en lo possible el sedentarisme, sobretot en aquelles situacions on la deambulació depèn de bastons o croses, ja que un sobrepès pot implicar la impossibilitat de sostenir el propi cos, comportant la necessitat de deambular en cadira de rodes.
- Dificultats derivades dels possibles efectes d'una lesió medul·lar: poca sensibilitat, problemes circulatoris, respiratoris, trastorns digestius, tromboflebitis, contractures musculars i anquilosis articulars, infeccions de tracte urinari, úlceres per pressió i alteracions de la temperatura corporal.
- Dificultats produïdes per la possible falta de control d'esfínters, principalment originades per una lesió medul·lar o espina bífida.
- Necessitats derivades d'atàxies, atetosis, espasticitat i distonia (principalment en l'alumnat amb paràlisis cerebral).
- Possible pèrdua de motricitat amb l'edat en algunes patologies (especialment les distròfies musculars).
- Necessitat de coneixement de l'esquema corporal i acceptació de la pròpia imatge.
- Problemes generalitzats d'equilibri.
- Dificultat de control de l'actitud o de l'ajust postural. Les alteracions posturals poden donar lloc a deformacions osteo-tendinoses.
- Possibles dificultats en la respiració.
- Necessitat de control tònic i de relaxació (especialment en paràlisis cerebral) .

- Depenent de la mobilitat, dificultat de l'organització espacial.
- Presència de cansament físic ràpid (en funció de la patologia i la seva gravetat).
- Necessitat de potenciar els desplaçaments i la resta de les habilitats motrius bàsiques (salts, girs, maneig i control d'objectes, en funció de la mobilitat) , pel que poden precisar ajudes tècniques.
- Dificultat per expressar-se corporalment (principalment en alguns casos de paràlisi cerebral).
- Problemes de comunicació (freqüentment en casos de paràlisi cerebral i traumatisme crani - encefàlic).
- Necessitat d'ajudes físiques per a la mobilitat (en funció de la gravetat de la patologia) (p.349-350).

2.3.2 Orientacions didàctiques en educació física per l'alumnat amb discapacitat motriu

Abans de fer referència a les orientacions didàctiques, és necessari plantejar el paper del mestre/a a l'àrea d' Educació Física, com element indispensable i decisiu per a la inclusió dels escolars. D'aquesta manera Cumellas i Estrany (2006) es refereix al paper del professorat, citant a A.Batalla (en Ríos, M. et al., 1997-99):

Si a l'alumnat amb discapacitat, amb motivació per aprendre i amb una certa confiança en si mateix, li oferim la informació necessària de què fer, com, i els recursos necessaris adaptats, arribarà a desenvolupar les seves habilitats motrius com qualsevol altre escolar. Per això, es proposa que el professorat:

- Fixi objectius concrets i realitzables a curt termini.
- Graduï les dificultats.
- Valori les diferències individuals.
- Potenciï pràctica amb èxit.
- No potenciï excessivament la competició.
- Eviti seleccionar i eliminar.
- Realitzi activitats conegudes, sense molta complexitat.
- Realitzi activitats variades amb un objectiu i contingut comú.
- Doni consignes molt clares.
- Valori l'esforç i progressos en la mesura correcta (p.30).

Per tant les funcions del mestre o mestra segons Cumellas i Estrany (2006) es poden definir com:

- Estar ben informat sobre el procés d'aprenentatge i desenvolupament físic de l'alumnat amb discapacitat per programar correctament els continguts i objectius a treballar amb ell dins el grup-classe. Importància de l'aprenentatge significatiu, dels coneixements previs ja que condicionen el que aprendrà.
- Adaptar el currículum escolar a l'alumnat amb necessitats educatives especials i ajudar a que es prengui consciència de les seves possibilitats i limitacions reals per arribar a aconseguir el nivell més alt possible de desenvolupament i aprenentatge.
- Garantir un equilibri entre l'alumnat amb necessitats educatives especials i l'adquisició del currículum d'Educació Primària creant les condicions adequades per permetre el seu desenvolupament.
- Tenir en compte les necessitats de l'estudiant, limitacions, opinió i suggeriments amb respecte a l'activitat que va a practicar (demanar-li per exemple com podrà fer un determinat exercici, esport...).
- Provocar que l'escolar s'enfronti a dificultats que pot arribar a resoldre, les quals li ajudaran a millorar la seva autoestima, tot això respectant la seva mobilitat més lenta, i no "sofrint" si no pot realitzar un exercici igual que la resta.
- Utilitzar les estratègies necessàries per què l'escolar adquireixi seguretat i la major mobilitat possible en el seu cos.
- Aconseguir que el grup classe sigui tolerant, i valori a les persones el que són i no per lo que els hi manca, i que dins de la classe es doni una dinàmica de grup on l'alumnat amb discapacitat es senti adaptat positivament.
- Trobar juntament amb la resta de la comunitat escolar, l'equilibri just entre l'exigència i la sobreprotecció, actituds que impedeixin que l'alumnat amb discapacitat sigui responsable de la seva vida i interfereixi en el seu creixement personal.

- Tenir molt present a la família a la que s'ha d'assessorar, i tenir en compte que aquesta pot ajudar al professorat, col·laborar amb ell per aconseguir una millor escolarització.
- El treball en equip, estratègia imprescindible en la resposta a la diversitat (J.J. Carrión 2001) (p.30-31).

Seguint els factors que cal considerar a l'àrea d'Educació Física amb alumnat amb discapacitat que s'han anomenat a l'apartat anterior, com els mecanismes d'aprenentatge i ensenyament motriu, els aspectes expressius, comunicatius, afectius, relacionals, emocionals i motivacionals, cal considerar les orientacions didàctiques específiques necessàries en el cas de l'alumnat amb discapacitat motriu, per poder plantejar una resposta educativa i adaptada a les seves característiques.

En aquest sentit les orientacions didàctiques assenyalades per Ríos (2009) poden ser útils en la tasca de planificació i programació de les sessions d'Educació Física:

- Promoure i estimular la deambulació en el cas que disposi d'ella.
- Prioritzar el coneixement i acceptació del propi cos, així com de les seves possibilitats de moviment, incidint especialment en millorar la funció respiratòria, l'ajust postural, l'equilibri, el control tònic i la relaxació, potenciant la relació amb l'entorn (organització espacial i temporal).
- Desenvolupar programes d'activitat física preventiva, amb l'objectiu d'afavorir el control de pes corporal i el desenvolupament de diferents grups musculars que facilitin una millor qualitat de vida.
- Potenciar les habilitats motrius bàsiques per afavorir l'autonomia i el domini de les ajudes tècniques de deambulació, que permetran la facilitació de la vida quotidiana.
- Estimular la capacitat d'expressió i comunicació corporal.
- Espai:
  - Delimitar l'espai per compensar les dificultats de mobilitat.
  - Terreny llis i pla per afavorir els desplaçaments.
- Material:
  - Ajudes tècniques: bastons o caminadors pels problemes d'equilibri, cadira de rodes, capçal licorni, entre altres.

- Material d'espuma o qualsevol altre que faciliti la pressió.
- Introduir el material específic d'esport adaptat.
- Principalment amb alumnes amb paràlisi cerebral i traumatisme cranioencefàlic, és necessari utilitzar, si es precisen, sistemes alternatius i augmentatius de comunicació: sistema Bliss, tauler sil·làbic, sistemes pictogràfics, plantilles amb imatges, comunicacions electrònica i telemàtica, gestos, codis gestuals, entre d'altres. Per això és recomanable que tant el docent com la resta d'alumnes coneguin dits sistemes per donar un millor suport als companys que els utilitzen i facilitar la comunicació.
- Evitar els riscos de xoc, friccions, pressions i cops a les parts corporals afectades.
- Presència de professor de suport o col·laborador, per facilitar la participació activa a les sessions, les ajudes físiques i d'acompanyament si el precisen. També s'ha de tenir en compte els hàbits higiènics, pel que s'ha de prestar atenció a les possibles ajudes necessàries en els vestuaris. En cas de no disposar de dutxes adaptades, es pot utilitzar una cadira de plàstic (p.350-351).

Les diferents discapacitats motrius poden presentar necessitats d'orientacions diferents o específiques segons l'afectació. En aquest quadre es descriuen les especificades i recollides per Ríos(2009, p.352):

Paràlisi cerebral	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evitar renous inesperats, ja que poden provocar espasmes musculars, així com sensacions brusques o situacions que poden provocar ansietat o excitació. ▪ Insistir en la relaxació, l'expressió i en el desenvolupament del control muscular voluntari, perseverant en activitats de coordinació. Així mateix, en la flexibilitat articular per evitar contractures. ▪ Requereix d'un major temps de recuperació donat que la fatiga muscular es manifesta més ràpidament. ▪ L'adquisició de noves habilitats es pot veure dificultada per la insuficient sincronia dels grups musculars implicats i, en alguns casos, per l'asimetria corporal.
Distròfies musculars	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mantenir, retardar o millorar la pèrdua de força muscular i incrementar la seva resistència. ▪ Proposar activitats de flexibilitat i mobilitat articular amb

	<p>l'objectiu de prevenir contractures i deformacions. En cap cas es deuen sobrecarregar-se les articulacions afectades.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Prolongar la deambulació quant sigui possible. ▪ Prioritzar la millora de la funció respiratòria, augmentant la capacitat pulmonar i disminuint la secreció pulmonar. ▪ Proposar exercicis posturals amb l'objectiu de reduir les alteracions de la columna vertebral característiques d'aquestes patologies. ▪ Evitar el cansament en algunes patologies, principalment en la distròfia muscular de Duchenne.
Artritis crònica juvenil	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Evitar sobrecàrregues sobre les articulacions afectades. ▪ Proposar activitats suaus de flexibilitat, mobilitat articular i varietat de moviments, sempre sense forçar, per evitar contractures. ▪ Exercicis de força i resistència muscular amb el fi de reduir l'atrofia muscular. ▪ S'aconsellen activitats isomètriques per desenvolupar els músculs de les mans.
Amputacions	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Depenent de la longitud i la ubicació de l'amputació, es podrà veure afectat el centre de gravetat, especialment si implica els membres inferiors. Per tant, s'haurà de potenciar l'equilibri i l'ajust postural. ▪ Les pròtesis poden ser un element important a les sessions d'educació Física.
Lesions medul·lars	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Si son usuaris de cadira de rodes: <ul style="list-style-type: none"> • Potenciar al màxim la força dels braços i de la zona de tronc no afectada. • Controlar el pes corporal per la tendència a l'obesitat pel sedentarisme. • Prestar atenció a la resistència cardiorespiratòria, ja que és menor degut a que la tensió arterial no pujarà en les quantitats requerides per la pèrdua de la major part dels músculs de les cames, el que pot provocar perillous augments de la freqüència cardíaca. • Important tenir en compte els dèficits de termoregulació cutània. Davant l'exercici intens o ambients molt càlids, serà necessària una major hidratació, així com major abric em ambients freds. ▪ Emfatitzar la flexibilitat per prevenir i reduir contractures en les

	articulacions. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Prioritzar l'ajust postural.
--	---

3. Objectius

Els objectius plantejats que guiaran el present treball són els següents:

Objectiu general

- **Incorporar millores en la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu en l'àrea d'Educació Física per tal de fer efectiva la inclusió i el seu aprenentatge.**

Objectius específics

- Observar i analitzar la didàctica emprada en les sessions d'Educació Física en diferents centres escolars pel que fa en l'alumnat amb discapacitat motriu.
- Conèixer les característiques de l'alumnat amb discapacitat motriu, tenint en compte que cada alumne té unes característiques peculiars.
- Adquirir coneixements teòrics i pràctics per tal de millorar les intervencions en l'àrea d'Educació Física amb l'alumnat amb discapacitat motriu.

4. Metodologia

La metodologia utilitzada per aconseguir els objectius proposats en la realització del present treball ha estat la següent:

- Consulta i recerca d'investigacions i models teòrics sobre la inclusió i l'educació física a l'educació primària i la discapacitat motriu.

- Recerca documental sobre les característiques i necessitats de la discapacitat motriu en Educació Física.
- Observació i recollida d'informació en alumnes amb discapacitat motriu a l'àrea d'Educació Física per tal de conèixer la seva situació, la didàctica aplicada a les sessions, analitzar-la i crear propostes de millora per tal d'optimitzar el seu aprenentatge i participació en aquesta àrea.
  - Elaboració d'una taula d'observació de les sessions d'Educació Física sobre les que s'han recollit aspectes com les orientacions didàctiques, la comunicació, l'espai, el temps, els materials i ajudes tècniques i el grup classe del qual es tracta. (Annex 1)
  - Elaboració d'una taula d'observació relacionada amb les característiques i l'actitud dels subjectes observats. (Annex 2)
  - Selecció de dos centres escolars en base a l'existència d'alumnat amb discapacitat motriu per dur a terme l'observació mitjançant les taules elaborades.
  - Contacte directe amb el mestre/a d'Educació Física d'un centre situat al centre urbà de Palma i l'altre a la part forana de Mallorca, per informar-los del treball a realitzar i concertar una data per l'observació de la sessió.
  - Observació i recollida de dades a partir de les taules d'observació a les sessions d'Educació Física amb la presència d'alumnat amb discapacitat motriu.
  - Anàlisi de les dades recollides valorant aquells aspectes que incideixen en la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu en les sessions observades.
  - Elaboració de propostes de millora sobre els aspectes observats a cada una de les sessions, i proposta d'una sessió alternativa.

5. Anàlisi del resultat i propostes de millora

A continuació es pot observar l'anàlisi de les sessions observades d'Educació Física als dos centres escolars públics seleccionats (un d'ells situat al centre urbà de Palma i l'altre a la part forana de Mallorca, tractant-se d'un poble molt petit) amb la presència d'alumnat amb discapacitat motriu.

Al llarg de l'anàlisi anomenem Alumne A (CEIP del centre urbà de Palma) i Alumne B (CEIP part forana de Mallorca) als dos alumnes amb discapacitat motriu.

Aquest anàlisi consisteix en extreure els punts forts de la sessió observada com els punts febles i les respectives propostes de millora en relació als ítems indicats en les taules d'observació agrupats en: orientacions didàctiques, espais, materials i ajudes tècniques, comunicació, temps, grup alumnat i participació de l'alumne A o B.

Aquests ítems són els elements assenyalats per diferents autors per tal d'aconseguir una millora en la participació de tot l'alumnat en les sessions d'Educació Física.

5.1 Resultat de l'observació de la sessió amb l'Alumne A

5.1.1 Característiques de l'Alumne A

L'alumne A té sis anys i actualment cursa el primer curs de l'Educació Primària. Des de que va néixer pateix una malaltia anomenada Epidermólisis bullosa (EB), la qual es tracta d'una malaltia genètica que afecta a la pell. La característica principal és la formació d'ampolles i vesícules a causa de petits traumatismes. Algunes formes de la infermetat poden implicar a la mucosa oral, l'aparell gastrointestinal, sistema pulmonar, músculs...

Amb freqüència, aquests nins/es presenten una discapacitat difícil d'apreciar degut a que les lesions no són del tot visibles. Així el nin pot tenir problemes en la mobilitat a causa de les ampolles en els peus.

En el seu cas, l'alumne A presenta ampolles per tot el cos, fet que li ha provocat malformacions tant en les mans com en els peus degut a la fusió completa de tots els dits de les mans i dels peus. Aquestes deformitats produeixen una discapacitat funcional, ja que a nivell motriu presenta una reducció de les habilitats motrius fines de la mà i a la pèrdua de la

prensió digital, així com dificultats en la seva mobilitat i deambulació en la seva vida diària. Cal destacar que du embenat tant els braços i les mans com les cames i els peus.

Només deambula per dins l'aula amb ajuda de suport, i en les sessions d'Educació Física en tot el curs no s'ha atrevit a deambular. Realitza les sessions d'Educació Física en un cotxet de nins i amb l'ajuda de l'Assistent Tècnic (AT) del centre. També té dificultats a l'hora de realitzar llançaments i recepcions tant amb les extremitats superiors com inferiors.

Cal destacar que l'alumne A, en ocasions, presenta falta d'interès i motivació degut a la por a fer-se mal.

A nivell intel·lectual no presenta cap afectació ja que tant la seva producció com la seva comprensió són adequades a la seva edat.

5.1.2 Punts forts i punts a millorar de la sessió

La sessió observada es va tractar d'un ambient d'aprenentatge, explicat en la següent taula:

SESSIÓ OBSERVADA	
Objectiu	Realitzar llançaments, recepcions i copejaments tant amb les extremitats inferiors com superiors experimentant de forma lliure diferents materials.
DESCRIPCIÓ DE LA SESSIÓ	
La sessió observada es va tractar d'un ambient d'aprenentatge dividit per estacions amb diferents materials. Aquesta consistia en que l'alumnat podia anar a l'estació que volgués i jugar lliurement, però a cada una d'elles no hi podia haver més de quatre persones.	
ACTIVITATS	
<u>Estació 1</u> Pilotes petites amb una caixa de cartró per fer punteria i amb la possibilitat de tirar a cistella.	
<u>Estació 2</u> Futbol amb una pilota d'espuma	
<u>Estació 3</u> Diferents tipus de raquetes (tennis, pàdel, de platja...) amb diferents tipus de pilotes.	
<u>Estació 4</u> Llançaments lliures amb frisbee	

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

	PUNTS FORTS		PUNTS A MILLORAR	PROPOSTES DE MILLORA
Orientacions didàctiques	Sessió adaptada al ritme d'aprenentatge de l'alumnat sense cap pressió.		Deambulació nul·la, ja que en tot moment es mou amb el cotxet dirigit per l'AT.	Estimulació de la deambulació amb ajuda de l'AT en determinats moments de la sessió, per tal de que aprengui quines són les seves pròpies limitacions i, a la vegada, millorar la seva coordinació i potenciar la seva mobilitat.
			No existeix una potenciació de les possibilitats de moviment per part de l'AT	
	Adequació del grau d'exigència a les possibilitats de l'alumne A		L'AT li agafa les pilotes que cauen al terra i li posa a la mà.	L'AT podria potenciar més les recepcions de l'alumne A, llançant-li la pilota, adaptant-se al seu nivell, i no donar-li a la mà.
	Presència d'Assistent Tècnic durant tota la sessió		En un moment determinat la mestra va voler augmentar la seva participació tirant a cistella. Així, l'alumne A realitzava un llançament a la mestra i aquesta tirava a cistella.	La motivació de l'alumne A podria augmentar més amb l'existència de mini cistelles on fos el propi alumne A qui realitzés els llançaments directament a cistella.
	Tant l'AT com la mestra fomenten la interacció amb l'alumne A		Manca de motivació tant per part de l'AT com del mateix alumne A, per participar en totes les estacions. Només va participar en una estació.	Introduir norma: obligatori que tot l'alumnat passi per totes les estacions, amb la finalitat de que tot l'alumnat experimenti amb tot tipus de material.
Espai	Accessos sense barreres arquitectòniques		Terreny d'asfalt que augmenta la seva por a caure i fer-se mal	Important realitzar tornada a la calma per saber com s'ha sentit l'alumnat al llarg de la sessió.
	Supressió d'obstacles que dificultin el desplaçament			Adaptació dels espais amb la utilització de matalassos o jugar davall el porxo on no hi ha asfalt.

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

Materials i ajudes tècniques	Bona elecció del material en l'estació 2, ja que permet fer llançaments amb les extremitats inferiors amb la pilota d'espuma.		L'alumne A va estar quasi tota la sessió a l'estació 1, ja que era on es trobava més còmode. Manipulació del mateix material en tota la sessió, i al final de la sessió l'alumnat es va avorrir.	Incorporació de pilotes de diferents dimensions per tal de manipular el major nombre de material, i l'AT podria moure la capsa més a prop o més lluny i canviar el material on ha d'introduir les pilotes. Enlloc de que sigui sempre una caixa de cartró, podria ser un cercle penjat de la paret o un poal més petit per augmentar la dificultat.
	Presència d'ajudes tècniques com el cotxet de nins.		A les estacions 3 i 4 les raquetes i el frisbee eren de plàstic o de fusta.	Les raquetes i el frisbee podrien ser de material espumós o incorporació d'una raqueta sense mànec que en la part posterior es pugui ficar la mà, i aquesta quedi subjecta amb un elàstic envoltat de material espumós amb la finalitat de que l'alumne A pugui copejar amb l'impuls de la mà sense fer-se mal.
Comunicació	Informació clara i adequada			
	Existència de molts de feed-back tant individuals com col·lectius			
Temps	Permet temps de descans i de recuperació.			
Grup alumnat	Actitud de respecte cap a l'alumne A			
Participació de l'alumne/a	Els companys sí que interactuen amb l'alumne A		AT recull les pilotes per l'alumne A	Fomentar que siguin els seus companys/es qui li recullin la pilota i li donin per augmentar la interacció i cooperació entre iguals.
			L'alumne A no posa massa interès amb la interacció amb els seus companys.	

5.1.3 Sessió alternativa

A continuació es presenta una sessió alternativa a la sessió observada en el centre escolar de l'alumne A, on es manté el mateix objectiu. En aquesta sessió alternativa es modifiquen diferents aspectes de la sessió per tal de fer més òptima la participació de l'alumne A.

SESSIÓ ALTERNATIVA	
Objectiu	Realitzar llançaments, recepcions i copejaments tant amb les extremitats inferiors com superiors experimentant de forma lliure diferents materials.
DESCRIPCIÓ DE LA SESSIÓ	
La sessió es tracta d'un ambient d'aprenentatge dividit per estacions amb diferents materials. Aquesta consisteix en què l'alumnat pot anar a l'estació que desitgi i jugar lliurement amb la condició de que al final de la sessió tot l'alumnat hagi passat per totes les estacions. A cada estació no hi pot haver més de quatre persones.	
ACTIVITATS	
<p><u>Estació 1</u></p> <p>Llançaments amb les extremitats superiors utilitzant diferents tipus de pilotes en quant a les dimensions i al material d'aquestes podent realitzar els llançaments a diferents objectes o recipients (caixa de cartró, cercles, poals...) de diferents dimensions i variant les distàncies de llançament.</p> <p><u>Estació 2</u></p> <p>Llançaments amb les extremitats inferiors amb una pilota d'espuma.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hi ha cercles penjats de la porteria on hauran d'introduir la pilota amb un llançament - Hi ha objectes, com cons, amb la finalitat de derruir-los amb un llançament. <p><u>Estació 3</u></p> <p>Diferents tipus de raqueta (tennis, de platja, raqueta sense mànec que es subjecta amb un elàstic espumós...) amb diferents tipus de pilotes.</p> <p><u>Estació 4</u></p> <p>Llançaments lliures amb frisbee</p>	
TORNADA A LA CALMA	
<p>Reunir a tot l'alumnat del grup en un cercle per parlar i reflexionar sobre la sessió amb l'objectiu de que l'alumnat expressi quina estació i material li ha agradat més i que ho argumentin; parlar si han sorgit conflictes o malentesos...</p> <p>Seria una bona ocasió perquè l'alumne A també pugui expressar el que pensa, i així, la mestra pot conèixer millor quines són les seves preferències i interessos.</p>	

5.2 Resultat de l'observació de la sessió amb l'Alumne B

5.2.1 Característiques de l'Alumne B

L'alumne B té 9 anys, i actualment cursa quart d'Educació Primària. Aquest alumne pateix una malaltia anomenada Ataxia de Friedreich, la qual és una afecció neuromuscular que suposa un desgast de les zones del cervell i de la medulla espinal que afecten al moviment muscular, a la coordinació i algunes funcions sensorials.

L'alumne A té una gran dificultat per caminar degut a la debilitat muscular produïda per la malaltia i per la pèrdua de coordinació en les seves extremitats inferiors. A més a més també presenta una pèrdua de l'equilibri de forma progressiva, per aquesta raó, du un dispositiu ortopèdic que li sosté el tendó d'Aquil·les per poder mantenir-se de peu, ja que sense aquest no podia. Una vegada amb el dispositiu, aquest li va servir per adquirir molta més confiança amb ell mateix. Pel que fa en la deambulació no té autonomia, sinó que necessita recolzar-se en tot moment en alguna persona.

En les extremitats superiors també presenta una pèrdua de la coordinació, però menor que en les extremitats inferiors, fet que li permet realitzar llançaments i recepcions, mentre que amb les extremitats inferiors no pot.

En la primera sessió de la setmana de l'àrea d'Educació Física no realitza la sessió amb el grup, sinó que la realitza amb la fisioterapeuta que acudeix al centre. Mentre que la segona sessió sí que la du a terme amb el grup i disposa d'una AT en tot moment, la qual li proporciona el suport necessari per a la seva deambulació.

5.2.2. Punts forts i punts a millorar de la sessió

La sessió observada es tractava d'una sessió que formava part de la Unitat Didàctica: "Iniciació al mini handbol".

SESSIÓ OBSERVADA	
U.D: Iniciació al mini handbol	
Objectiu	Millorar la precisió en els llançaments i recepcions del mini handbol
ACTIVACIÓ	
<ul style="list-style-type: none"> Joc de les cinc passades	
ACTIVITATS	
<ul style="list-style-type: none"> Passades en parelles en moviment de forma lliure finalitzant amb un llançament a porteria. Canvi de parelles. <p>El porter va variant segons les consignes de la mestra.</p>	
TORNADA A LA CALMA	
<ul style="list-style-type: none"> Dos grups, on cada grup realitza un cercle. Han de realitzar passades entre els companys/es amb l'objectiu de que tothom toqui la pilota i acabar abans que l'altre grup sense que la pilota toqui enterra.	

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

	PUNTS FORTS		PUNTS A MILLORAR	PROPOSTES DE MILLORA
Orientacions didàctiques	Adequació del grau d'exigència a les possibilitats de l'alumne B		Manca d'estimulació de la deambulació de l'alumne B ja que l'AT no es mou. Per exemple, en el joc de les cinc passades l'AT tot el temps es trobava en el mateix lloc esperant la recepció.	Més implicació de l'AT en canvis de posició per fomentar la deambulació i potenciar les possibilitats de moviment de l'alumne B.
			No existeix una potenciació de les possibilitats de moviment per part de l'AT	
	Té molt en compte la informació i les característiques de l'alumne B		Manca d'habilitats motrius per part de l'AT provocant una participació menor de l'alumne B	Totes les passades a l'alumne B que siguin passades picades, per tal de que pugui ser ell mateix qui rebi la pilota, i no l'AT, i així augmentar la seva participació.
	Demana a l'alumne B la seva opinió de com fer-ho i com es sentiria millor. Important ja que la seva opinió pot ser una gran ajuda.			
	Presència d'Assistent Tècnic durant tota la sessió		L'activitat de les 5 passades comporta cooperació/oposició que pot dur a pressió i xocs, i disminueix la participació de l'alumne B.	Canvi de la posició de l'alumnat: estar asseguts. Enlloc de que la pilota sigui llançada, pot rodar per enterra. Realitzar la mateixa activitat, i tot l'alumnat ha d'estar asseguts al terra. Així facilitam que l'alumne B sigui més autònom en el seu moviment (no s'haurà de recolzar en l'AT) i augmentarem la seva participació autònoma.
Tant l'AT com la mestra fomenten la interacció amb l'alumne B				

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

	Fomenta la interacció de l'alumne amb els companys			
	En el joc de les 5 passades la mestra atura el joc quan observa que l'alumne B no rep la pilota. Demana a l'alumnat: "Quina norma posaríeu per què tothom rebi la pilota?". Reflexions per part de l'alumnat.			
	Realització de tornada a la calma, on l'alumnat va poder explicar les seves sensacions.			
Espai	Terreny llis i pla que afavoreix la seva deambulació sense dificultat		Dificultat per anar al vestuari degut a que s'han d'baixar dues escales grans	Realitzar una rampa per facilitar el seu accés
Materials i ajudes tècniques			No existència d'ajudes tècniques.	Introducció de cadira de rodes en algunes activitats per fomentar la seva participació i la seva autonomia en l'activitat
Comunicació	Informació clara i adequada			
	Existència de molts de feed-back tant individuals com col·lectius			
	Comunicació de resultats i de correccions tant per part de la mestra com de l'AT			
Temps	Temps suficient i ritme adaptat			
Grup alumnat	Grups heterogenis fomentant la interacció de l'alumne B amb tots els			

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

	companys		
	Molt de suport i respecte dels companys cap a l'alumne B		
Participació de l'alumne/a	Els companys sí que interactuen amb l'alumne B		

5.2.3 Sessió alternativa

A continuació es presenta una sessió alternativa a la sessió observada en el centre escolar de l'alumne B, on es manté el mateix objectiu. En aquesta sessió alternativa es modifiquem diferents aspectes de la sessió per tal de fer més òptima la participació de l'alumne B.

SESSIÓ ALTERNATIVA	
U.D: Iniciació al mini handbol	
Objectiu	Millorar la precisió en els llançaments i recepcions del mini handbol
ACTIVACIÓ	
<ul style="list-style-type: none"> Joc de les cinc passades <p><u>Adaptació</u></p> <ul style="list-style-type: none"> La posició de joc pot ser estar asseguts enterra. Quan l'alumne B té la pilota pot dir STOP, i la resta d'alumnat s'ha d'immobilitzar fins que ell llanci la pilota a un company. <p>Demandar a l'alumne B quines d'aquestes dues opcions li aniria millor</p>	
ACTIVITATS	
<ul style="list-style-type: none"> Passades en parelles en moviment de forma lliure finalitzant amb un llançament a porteria. Canvi de parelles. El porter va variant segons les consignes de la mestra. <p><u>Adaptació</u></p> <ul style="list-style-type: none"> L'alumne B pot anar en cadira de rodes, fet que li permetria millorar la precisió dels llançaments i de les recepcions. Passades picades per facilitar les recepcions de l'alumne B tant amb la mà dominant com amb la no dominant. 	
TORNADA A LA CALMA	
<ul style="list-style-type: none"> Joc de "Blanc mòbil" <p>Es divideix la classe en dos grups i cada un es situa en un costat del camp hanbol. En mig del cercle de mig camp es col·loca una pilota gran. Tot l'alumnat realitza llançaments amb les seves pilotes amb la intenció de desplaçar la pilota gran cap al camp contrari.</p> <p>Guanya el grup que aconsegueix passar més vegades la pilota gran al camp contrari.</p> <p><u>Adaptació</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Tot l'alumnat ha de llançar d'assegut, encara que després han d'anar a cercar la seva pilota. Una vegada l'alumne B hagi llançat la pilota, serà l'AT qui anirà a cercar-la. 	

6. Conclusions

Una vegada analitzades les dues sessions observades i extretes les propostes de millora d'aquestes, cal destacar una sèrie d'orientacions didàctiques a tenir en compte en qualsevol sessió d'Educació Física amb presència d'alumnat amb discapacitat motriu. Aquestes orientacions didàctiques són les següents:

- Necessari conèixer tota la informació i les característiques de l'alumnat per després tenir-ho en compte a l'hora de programar les sessions d'Educació Física. Per aquesta raó és imprescindible un treball conjunt entre el centre escolar, les famílies i l'equip medico terapèutic que pugui tractar amb l'alumnat amb discapacitat motriu.
- Estimulació de la deambulació dins de les possibilitats de l'alumnat.
- Presència AT o professor col·laborador per potenciar al màxim les seves possibilitats de moviments i facilitar la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu.
- En el cas de que l'alumne tingui possibilitat de moviment molt reduïda, cal que les activitats que pugui realitzar tinguin diferents nivells de dificultat.
- Assegurar la participació de tot l'alumnat sense sortir de la dinàmica habitual de les sessions, per això, s'han de dissenyar activitats amb diferents nivells de dificultat i d'execució.
- Fomentar una actitud de respecte i de igualtat així com de suport entre tot l'alumnat.
- Tenir molt en compte la informació que l'alumne amb discapacitat motriu pugui proporcionar al mestre/a així com la seva opinió a l'hora de com realitzar una determinada activitat.
- Utilitzar estratègies adequades per tal de que l'alumnat adquireixi seguretat i confiança amb ell mateix i amb la resta de companys coneixent tant les seves pròpies possibilitats com limitacions.
- Fomentar els jocs cooperatius i minimitzar el possible la competitivitat dins els jocs, ja que disminueixen la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu.
- Fomentar la interacció de l'alumnat amb discapacitat motriu tant amb la resta de companys com amb els mestres.
- Important realitzar tornada a la calma perquè el propi alumne pugui expressar com s'ha sentit al llarg de la sessió, fet que et permet conèixer les seves sensacions.

- Accessos sense barreres arquitectòniques i espais adaptats a les característiques de l'alumnat.
- Supressió d'obstacles que causin dificultats a l'alumnat.
- Ambient protector evitant riscos, pressions i xocs.
- Material adequat, adaptat, segur i divers per propiciar la motivació de l'alumnat a l'hora de realitzar Educació Física i fomentar l'experimentació amb diferents tipus de materials, i així que el mateix alumne pugui adonar-se'n de les seves pròpies possibilitats.
- Presència d'ajudes tècniques en cas necessari per augmentar la participació de l'alumnat amb discapacitat motriu.
- L'alumne ha de tenir el temps necessari per realitzar les tasques segons el seu ritme d'aprenentatge així com un temps de recuperació.
- Adequar el llenguatge al nivell de comprensió de l'alumnat.
- Important la comunicació tant de resultats com de correccions per part del mestre així com el feed-back tant individual com grupal en tot moment.

Considerant que la inclusió de tot l'alumnat a l'àrea d'Educació Física és un procés molt complex, cal destacar la importància del paper que juga el mestre per aconseguir-ho, ja que ha de fer efectiu un ambient d'aprenentatge amb igualtat d'oportunitats afavorint la màxima participació de tot l'alumnat, independentment de siguin quines siguin les seves característiques.

Per tant, per poder arribar a una situació d'inclusió és fonamental la implicació dels mestres per formar-se i adquirir les competències necessàries i tenir la capacitat d'adaptació i organització per fer front a qualsevol situació que es pugui presentar, així com la capacitat d'innovar i de cercar alternatives per atendre a tot l'alumnat.

També cal destacar que és fonamental la participació i la implicació de les famílies per tal de proporcionar tota la informació necessària de l'alumnat i que la comunicació d'aquestes amb el centre escolar sigui constant i fluida.

No podem obviar que la funció del mestre per atendre a la diversitat no és fàcil i s'ha de ser conscient de que queda un llarg camí per recórrer, però si existeix voluntat, implicació, esforç i la formació necessària per part del professorat així com la col·laboració dels centres escolars i de les institucions, aquesta dificultat es converteix en un repte assumible.

7. Bibliografia

- Booth, T. i Ainscow, M. (2002). *Guía para la evaluación y mejora de la educación inclusiva*. Desarrollando el aprendizaje y la participación en las escuelas. Universidad Autónoma de Madrid, Consorcio Universitario Para la Educación Inclusiva.
- Cumellas, M., i Estrany, C. (2006). *Discapacidades motoras y sensoriales en primaria*. Barcelona: Inde
- Debra. Asociación Piel de Mariposa. *Escolarización del niño con piel de mariposa*. Consultada dia 10 de juny de 2015 de: <http://www.ciberer.es/documentos/orphanet/EB-escolarizacion.pdf>
- España. Instrumento de ratificación de la Convención sobre los derechos de las personas con discapacidad, hecho en Nueva York el 13 de diciembre de 2006. BOE, 21 de abril de 2008, núm. 96, p. 20648-20659.
- López, P. (1997) *El Área de Educación Física y el Alumnado con Discapacidad Motora*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura.
- Mendoza, N. (2009). La formación del profesorado en educación física con relación a las personas con discapacidad. *Ágora para la EF y el Deporte*, 9, 43-56.
- Ríos, M. (2003). *Manual de educación física adaptada al alumnado con discapacidad*. Barcelona: Paidotribo.
- Ríos, M. (2006). *Estrategias inclusivas en el área de educación física*. Consultada dia 27 de febrer de 2015 de: <http://recursos.crfptic.es:9080/jspui/bitstream/recursos/730/15/estrategias-inclusivas-en-el-area-de-educacion-fisica.pdf>

8. Annexos

TAULA INFORMACIÓ SOBRE LES CARACTERÍSTIQUES I ACTITUD DE L'ALUMNAT

CENTRE ESCOLAR..... CURS.....Nº SESSIÓ .....

		SI	NO	OBSERVACIONS
ALUMNE/A	Passes accelerades			
	Moviments involuntaris			
	Afectació de la sensibilitat en extremitats superiors			
	Afectació de la sensibilitat en extremitats inferiors			
	Funció respiratòria afectada			
	Afectació en la coordinació de moviments			
	Desequilibri			
	Control de l'ajust corporal			
	Presència d'esgotament físic ràpid			
	Desplaçament amb ajuda tècnica permanent			
	Desplaçament amb ajuda tècnica puntualment			
	Desplaçament autònom			
	Dificultat comunicació			

PARTICIPACIÓ ALUMNE/A A L'ACTIVITAT	Compren indicacions			
	S'expressa adequadament			
	Compren les pròpies limitacions			
	Control en els llançaments			
	Control en les recepcions			
	Iniciativa en l'acció			
	Té autonomia en tots els moviments			
	Té autonomia en alguns moviments			
	Respecta normes i regles			
	Acceptació rol			
	Mostra confiança			
	Mostra por			
	Accepta ajuda física			
	Accepta ajuda tècnica permanentment			
	Accepta ajuda tècnica puntualment			
	Interacciona amb el mestre/a			
	Interacciona amb els companys			

TAULA D'OBSERVACIÓ SOBRE LA SESSIÓ D'EDUCACIÓ FÍSICA

CENTRE ESCOLAR..... CURS..... Nº SESSIÓ .....

		SI	NO	OBSERVACIONS
ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES	Adequa el grau d'exigència a les possibilitats de l'alumne/a			
	Té en compte la informació i les característiques de l'alumne/a			
	Assegura la participació de tot l'alumnat			
	Adaptació de l'activitat tenint en compte les ajudes tècniques			
	Estimula la deambulació de l'alumne/a			
	Incideix en la millora de l'ajust postural			
	Potencia les possibilitats de moviment			
	Fomenta el desenvolupament muscular			
	Estimula la capacitat de comunicació i expressió corporal			
	Fomenta la interacció de l'alumne/a amb el mestre/a			
	Fomenta la interacció de l'alumne/a amb els companys			
	Fomenta la interacció de l'alumne/a amb el material			
	Evita risc, pressió i xocs			
	Presència de professor col·laborador			
Compta amb suport en el vestuari, si cal				
ESPAI	Espai delimitat			
	Terreny llis i pla			
	Antilliscant			
	Supressió d'obstacles que dificultin el desplaçament			
	Accessos sense barreres arquitectòniques			
MATERIALS I AJUDES TÈCNiques	Bastons/Crosses			
	Caminadors			
	Cadira de rodes			
	Capçal licornio			
	Pilota adaptada			
	Disposició adaptada			
	Material espuma			
	Material específic adaptat			
	Presència d'ajudes tècniques puntuals en cas necessari			Quines?
COMUNICACIÓ	Sistemes alternatius de comunicació			
	Expressió gestual en cas necessari			
	Informació clara i adequada			
	Comunicació de resultats			
	Comunicació de correccions			
	Feed – back individual			
	Feed – back grupal			
TEMPS	Temps suficient			

La discapacitat motriu i l'Educació Física: anàlisi d'una realitat a l'Educació Primària i propostes de millora

	Ritme adaptat			
	Temps recuperació			

GRUP ALUMNAT	Grups heterogenis			
	Actitud de respecte			
	Actitud suport/ajuda			
	Actitud de menyspreu			